

dnešku nemá čo povedať; preto tiež historicko-filozofické práce typu Kisselovej *Sudby staroj dilemmy* sú ustavične žiadúce, hlavne keď chceme

pochopiť takú zložitú štruktúru súčasnosti, akou je vedeckotechnická revolúcia.

Juraj Flachbart

TVORIVOSŤ A DIALEKTIKA

G. A. DAVYDOVA, *Tvorivosť a dialektika*. Izd. Nauka, Moskva 1976, 174 s.

Kniha G. A. Davydovej *Tvorčestvo i dialektika* predstavuje nový príspevok do súčasných diskusií v marxistickej i nemarxistickej filozofickej literatúre o problémoch tvorivosti, o jej spätosti so základnými princípmi materialistickej dialektiky. Intenzívny záujem o túto problematiku je v nemalej miere vyvolaný sociálnymi a ekonomicko-politickými zmenami v súčasnom svete, rastúcim vedeckotechnickým pokrokom a napokon i existenciou dvoch diametrálnych sociálnych systémov. Špecifické požiadavky, ktoré zrodila vedeckotechnická revolúcia, podobne ako aj súčasný ideologický boj medzi táborom kapitalizmu a socializmu, sa nemôžu splniť bez vyriešenia problémov ľudskej tvorivosti, možnosti ľudskej realizácie v procesoch premeny vonkajšieho sveta. Práve z týchto príčin je dôležité rozpracovávať v marxistickej filozofii teoretické problémy tvorivosti. O analýzu filozofického obsahu kategórie tvorivosti sa usiluje aj autorka recenzovanej knihy.

Knihu rozdelila na tri relatívne samostatné časti, v ktorých postupne zameriava pozornosť na jednotlivé špecifické zvláštnosti vzťahu dialektiky a tvorby. V prvej kapitole *Tvorivosť ako predmet filozofickej analýzy* hľadá G. A. Davydova špecifické črty filozofického prístupu k problému tvorivosti. Kriticky hodnotí všetky predchádzajúce pokusy (udomácnené najmä v rozličných idealistických filozofických smeroch) o skúmanie tvorivosti

len ako psychologického, príp. psychologicko-estetického javu, pretože takýto redukcionizmus v prístupe k problematike bráni, podľa jej slov, už v samom svojom východisku objektívne a pravdivo analyzovať problém tvorivosti. Vo svojich rozboroch vychádza autorka zo základných téz marxistickej dialektiky a za akési „nosné piliere“ práce si zvolila dva princípy:

1. Východiskovou a základnou formou tvorivosti je materiálna, zmyslovo predmetná činnosť človeka, ktorá sa preňho stáva bázou pre všetky jeho vzťahy k objektívnej realite a je pre ne viac-menej sprostredkovane determinujúcim faktorom.

2. Tvorivosť analyzuje ako historicky sa vyvíjajúcu, od konkrétnych podmienok, súvislosť so širším kontextom závisiacu kategóriu.

Pri vymedzovaní filozofického obsahu problému, tvorivosti poukazuje autorka predovšetkým na jeho odlišnosť od ostatných špeciálnovedných obsahov. Filozofický obsah sa nevzťahuje na niektoré zvláštne typy ľudskej činnosti (napr. umeleckej a či vedeckej), ale na všetky jej typy, predstavujúce súbory všetkých nevyhnutných komponentov sociálnej činnosti vcelku. Autorka sa kriticky stavia k absolutizácii takých kritérií tvorivosti, ktoré sa v tradičných prístupoch pokladali za jedine správne a ktoré uznávali za tvorivú činnosť výlučne ideálnu produkciu (v oblasti vedy a umenia). V takýchto interpretáciách sa napr. programovo vylučoval z oblasti tvorivosti

vej činnosti pracovný proces, materiálne-predmetné pôsobenie človeka na vonkajší svet. Proti takýmto koncepciám stavia autorka novú koncepciu tvorivosti, ktorá vychádza z uznania materiálne-predmetnej činnosti ako prvotnej a determinujúcej bázy pre všetky ostatné odvodené ľudské činnosti a vzťahy človeka k vonkajšiemu svetu. Tvorivosť potom v takejto všeobecnej filozofickej analýze chápe ako historickú aktivitu ľudí, ktorá neustále posúva nahor hranice možností ľudského rozvoja. Filozofickou analýzou vyčleňuje teda autorka zo všetkých typov činností ten ich spoločný moment, ktorým participujú na realizáciách spoločenského progresu.

Z hľadiska filozofickej analýzy tvorivosti pokladá G. A. Davydova za fundamentálny vzťah historických objektívnych podmienok a prostriedkov potrebných na jej realizáciu a individuálneho, činnostného faktora, ktorý je nevyhnutnou súčasťou procesu tvorivosti. Na modifikáciách tohto základného vzťahu ilustruje autorka odtrhnutie, ba priam protikladnosť objektívnych historických podmienok a subjektívnej osobnostnej stránky tvorivosti tak, ako sa uskutočňovali v priebehu dejín ľudstva. Základným predpokladom pre takúto odtrhnutosť dvoch stránok ľudskej činnosti sú antagonisticke vzťahy v tom-ktorom spoločenskom systéme, v rámci ktorého sa tvorivosť mala realizovať. Vyrcholenie v tomto smere predstavuje kapitalizmus, ktorý spôsobil totálny rozpad všeobecnej a individuálnej stránky v ľudskej tvorivej činnosti, odrážajúci sa medziiným aj v rozpade celostnosti, aj autorkina analýza romantizmu a realizmu (či už v ich tradičnej forme alebo v súčasnej pretransformovanej forme dilemy: scientizmu a existencializmu), ktoré sú tiež sprostredkovaným výrazom roztržky medzi všeobecnou a indivi-

duálnou stránkou ľudskej tvorivosti. G. A. Davydova zdôrazňuje, že prekonanie tohto rozpadu a vytvorenie jednoty všeobecných podmienok a individuálnych tvorivých síl sa môže uskutočniť len v súvislosti s určitými sociálno-ekonomickými a politicko-ideologickými zmenami, ktorých počiatok predstavuje socialistická revolúcia. Len za takýchto podmienok sa môže utvárať historicky nový status človeka vo svete. Za základné charakteristiky nového vzťahu človeka k svetu (uskutočňovaného najmä zmenou vzťahu k pracovnému procesu a napokon i zmenou samého pracovného procesu) pokladá autorka:

1. Zjednotenie tvorivosti s takými typmi činnosti, ktoré sa tradične vylučovali z oblasti tvorivosti (predovšetkým s materiálne-predmetnou činnosťou), ale nie v tom zmysle, aby sa tvorivosť „znižovala“ na úroveň tradičných foriem tejto činnosti, ale naopak, aby materiálne-predmetná činnosť dosahovala úroveň tvorivosti.

2. Obasť tvorivých činností sa rozširuje na široké masy, ale bolo by chybou chápať toto rozširovanie len v kvantitatívnom význame. Tvorivosť v nových historických podmienkach nadobúda aj nové kvalitatívne zvláštnosti.

V druhej kapitole *Dialektika ako jednotná teória tvorivosti a odrazu* vystupuje autorka vehementne proti pokusom buržoázných ideológov o falzifikáciu marxistickej teórie tvorivosti. Kritizujúc „autentických“ marxistov, ako aj predstaviteľov iných buržoázných koncepcií, usilujúcich odtrhávať od seba základné poučky marxistickej filozofie od teórie odrazu, vyzdvihuje G. A. Davydova tézu o nerozlučnosti tvorivosti a odrazu, o ich dialektickej jednote. Podľa nej nemá ani zmysel stavať otázku o vzťahu tvorivosti a odrazu, pokiaľ sa neurčí rámec konkrétneho filozofického sy-

stému, v ktorom sa budú tieto pojmy a aj ich vzájomný vzťah analyzovať (inak sa chápe ich vzťah v materialistickej či idealistickej, dialektickej a či metafyzickej filozofii). Tieto odlišnosti ilustruje autorka na pozadí stručného historického prehľadu materialistických aj idealistických interpretácií tvorivosti a odrazu v predmarxistickej filozofii. Dospieva k záveru, že ak sa na jednej strane idealizmus vďaka svojim východiskovým pozíciám nemohol vyhnúť mystifikácii tvorivej činnosti (zdôrazňujúc len jej duchovné faktory), tak na druhej strane predmarxistický materializmus nemohol prekročiť rámec metafyzického myslenia a teda aj metafyzickej interpretácie odrazu (v súvislosti s dosiahnutým stupňom poznania v jednotlivých vedách, najmä však vedách o spoločnosti, zákonitostiach a hybných silách jej vývoja). Až Marxovo rozpracovanie historickej dialektiky, ktorej základným prvkom je idea o spoločensko-historickej jednote prírody a človeka, o predmetno-materiálnej činnosti ako o tej jednotiacej oblasti, v ktorej sa stretávajú a do seba vzájomne prechádzajú subjektívne i objektívne prvky, mohlo vytvoriť nevyhnutné predpoklady pre správne pochopenie princípu odrazu.

Hádam k najzaujímavejším častiam knihy patria práve tie časti, v ktorých sa autorka usiluje o objasnenie a analýzu filozofického statusu princípu odrazu. Pri týchto analýzach dokazuje, že princípu odrazu je konštitutujúcim prvkom nielen niektorých druhov materializmu, ale že je nevyhnutnou súčasťou, *conditio sine qua non* každého materializmu, pretože to vyplýva zo samej podstaty tohto filozofického smeru. Práve princípu odrazu vysvetľuje substanciálnu jednotu sveta, vznik a vývin vedomia na určitom stupni vývoja hmoty. Autorka však rozoberá

ešte ďalší aspekt problému odrazu, ktorý súvisí so vzájomným pôsobením vecí a javov ako základu ich pohybu a kvalitatívnej rozmanitosti. Príznakom vzájomného pôsobenia medzi súčasťami objektívnej reality priznávame súčasne aj ich vzájomný odraz, ktorý v tomto zmysle nevystupuje už len ako základ poznávacieho vzťahu k svetu, ale aj ako báza deterministického svetonázoru, nevyhnutného prvku každého materializmu. Po určení takéhoto „ontologického statusu“ princípu odrazu rozoberá G. A. Davydova príčiny, pre ktoré sa princípu odrazu nemohol v predmarxistickom materializme vymaniť spod metafyzického vplyvu a dôvody, že tak ako všetky ostatné pojmy, tak aj sám odraz prechádza historickým vývojom, počas ktorého sa uskutočňuje čoraz hlbšia dialektizácia tohto pojmu. Znamená to, že v procese evolúcie materiálnych štruktúr prechádza evolúciou aj vlastnosť odrazu a každej vývojovej forme hmoty odpovedá odlišná a špecifická forma odrazu. Pre dialektické chápanie odrazu je podľa autorky charakteristické:

1. Odraz predstavuje formu vzájomného pôsobenia, je jeho realizáciou, pričom výsledok odrážacieho procesu sa chápe vždy v spätosti s určitým časovým parametrom a v závislosti od histórie nielen odrážaného, ale aj odrážajúceho.

2. Všeobecnosť vlastností odrazu a jej evolučný prechod od elementárnych foriem až po formy vyvinutejšie.

V súvislosti s problémom evolučných zmien v odraze, s gradáciou aktivity (podmienenej stupňom vonkajšej determinácie daného systému) skúma autorka aj vzťah proporcionality medzi stupňom organizácie a sprostredkovanosti vonkajších podnetov cez vnútornú aktivitu systému. Ľudská činnosť v takomto chápaní je

aj v tých svojich najvyvinutejších formách vždy podmienená vzťahom vzájomného odrazu s prírodným a sociálnym celkom. G. A. Davydova dokazuje, že pokusy vylúčiť ľudskú činnosť z takýchto vzťahov a chápať ju ako „čistú“, nepodmienenú aktivitu nemôžu viesť k nijakému inému výsledku, len k porušeniu princípu materiálnej jednoty sveta, k vytváraniu mýtu o človeku ako o nadprirodzenej bytosti, ktorá môže spontánne a sama zo seba (nezávisle od prírody a spoločnosti) realizovať svoj zvláštny „dialektický“ proces. Práve princíp odrazu, ktorý v sebe zahŕňa materialistické a deterministické chápanie sveta, je podľa autorky modelom dialektickomaterialistickej teórie sveta.

Na ilustráciu vzťahu tvorivosti a odrazu, tak ako sa realizoval v histórii vývinového procesu, sústreďuje autorka svoju pozornosť v poslednej kapitole. Otázku spätosti tvorivosti a odrazu spája s dvoma možnými úrovňami analýzy, a to ako momenty, stránky ľudskej činnosti všeobecne a bez ohľadu na ich konkrétnu, historickú určenosť (v tomto prípade kvalita „ľudského“ odrazu vždy v sebe predpokladá zahrnutú tvorivosť, je jej synonymom) alebo ako momenty, stránky v určitej konkrétnej historickej skutočnosti (kde potom jednota tvorivosti a odrazu je sprostredkovaná sociálnymi a triednymi charakteristikami danej skutočnosti).

Pri skúmaní fenoménu tvorivosti v súvislosti s jej historickým vývinom poukazuje autorka na dva kardinálne problémy, prvý z nich sa týka vzťahu ľudskej činnosti k objektívnym zákonom prírody a spoločnosti, druhý je spätý s chápaním historického procesu ako tvorby nového, tvorby nových skutočností. Práve v tejto súvislosti vyzdvihuje G. A. Davydova opätovne filozoficko-metodologický vý-

znam princípu odrazu, pretože jedine jeho pomocou sa môžu správne riešiť otázky o tom, ako sa realizuje v ľudskej histórii tvorivá aktivita v závislosti od objektívnych podmienok, ktoré ju predurčujú. Princíp odrazu umožňuje totiž zjednocovať objektívnu zákonitosť prírody s ľudskou činnosťou, pretože jednota (dialektická, zahŕňajúca v sebe aj protirečenia) ideálnych motivácií a stimulov ľudskej činnosti s objektívnym chodom histórie je podmienená ľudskou schopnosťou odrážať jednotlivé stránky, momenty, tendencie a možnosti reálneho historického procesu v prírode i v spoločnosti. Na základe schopnosti odrážať objektívne zákonitosti sa môže človek včleňovať do všeobecnej kauzálnej reťaze prírody nielen ako podmieňovaná sila (v zmysle determinácie prírodnými zákonmi), ale aj ako tvorivá sila, ktorá môže nielen spoznávať tieto objektívne danosti, ale môže aj menením podmienok modifikovať formy ich prejavov. Autorka zdôrazňuje, že práve vďaka rozvinutej schopnosti tvorivého odrazu človek nadobúda v prírodno-spoločenskom svete novú kvalitu, špecifickú len pre neho.

Kritizujúc mnohých predstaviteľov existencializmu, fenomenológie, neofreudizmu, ako aj iných buržoázných smerov vo filozofii, podáva G. A. Davydova konštruktívny návrh, na akej platforme je jedine možné vedecké skúmanie problému ľudskej tvorivosti. Takouto platformou je systém marxisticko-leninskej filozofie, v ktorom sa spájajú v dialektickej jednote princíp odrazu s materialistickým monizmom, ako aj determinizmus objektívneho historického procesu s aktívnou, tvorivou ľudskou činnosťou. Napokon treba povedať, že problém vzťahu odrazu a tvorivosti, problém ľudskej tvorivosti vôbec nemá v súčasnosti len akademický význam, ale zasa-

huje svojimi možnými dôsledkami aj sféry praktického života. Obzvlášť výrazné je to v období budovania a rozvíjania socialistického spoločenského

systemu, v ktorom otázka ľudskej tvorivosti a jej podmienenosti objektívnymi zákonmi zaujíma jedno z centrálnych miest.

Etela Farkašová